

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Козлова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми сучасної дискурсології та прагмалінгвістики, невербальна комунікація.

УДК81'42:371

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОЦІННИХ ТЕКСТІВ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ (КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Наталія КОРНЕВА (Миколаїв, Україна)

Стаття присвячується дослідженню комунікативно-прагматичних особливостей породження та реалізації текстів в умовах сучасного наукового дискурсу на прикладі німецьких наукових рецензій, аналізується процес створення та сприймання наукових текстів, що, відповідно до вимог сучасного наукового спілкування, зумовлюється виконанням певних комунікативно-прагматичних завдань.

Ключові слова: наукова рецензія, комунікативні акти, метадискурс

The article is dedicated to the communicative and pragmatic peculiarities of the creation and functioning of the German humanitarian book reviews. This scientific text, being a significant type of texts in scientific discourse, has to fulfill some communicative and pragmatic tasks, which are caused by the text-creative and estimative aims.

Key words: scientific book review, communicative acts, meta-discourse.

Важливе місце в лінгвістичних розвідках сучасного наукового дискурсу посідає проблема вивчення та характеристики наукового мовлення „у динаміці його реального функціонування” та продуктів мовленнєвої діяльності у вигляді наукових текстів різних типів, що зумовлені інтенціонально та формуються відповідно до стандартів й правил, що їх визначає наукова комунікація [6: 1].

Створення наукового твору, як засобу передавання нової та нетривіальної інформації, її аналізу та оцінки, пов'язане з нормами та правилами наукової комунікації, що, в свою чергу, забезпечують ефективність та успішність рецепції та функціонування текстів в сфері наукового спілкування [5].

До основних постулатів породження ефективного наукового тексту належать логічний, чіткий та послідовний виклад матеріалу, вибір мовних засобів, притаманних науковому стилю (мовлення) та певна комунікативно-прагматична організація наукового твору, що забезпечувала б ефективність процесів наукового пізнання та комунікації. Тому вивчення особливостей функціонування наукових текстів, зокрема оцінних, у комунікативно-прагматичному аспекті передбачає підхід до цих текстів в аспекті комунікативної діяльності науковця в рамках наукового дискурсу з його жанровими та прагмасемантичними складовими.

Так, науковий оцінний текст – наукова рецензія – вивчається як один із текстотипів письмової наукової комунікації та її продукт, створення якого зумовлено забезпеченням ефективності процесів наукового пізнання та підпорядковано усталеним нормам наукового дискурсу.

Текстотип наукової рецензії (англ. book review, нім. Rezension, фр. critique) входить до жанрового ряду наукових текстів як периферійний компонент та носить допоміжний характер, оскільки „в науці критика взагалі не виділена в самостійну сферу діяльності” порівняно з літературною, де „літературний, музичний, театральний та ін. твір – створюється людиною особливої професії, критиком” [1: 143]. Рецензентом у науці може бути авторитетний представник наукової комунікації, що ознайомився з науковим надбанням (монографії, збірки статей, словника) та викладає в рецензії результати аналізу наукового тексту у вигляді критичних міркувань [9].

Тексти оцінно-критичної семантики розглядаються як представники периферійного рівня наукового мовлення, де спостерігається можливість їх зближення з іншими функціональними стилями, зокрема з газетно-публіцистичним [8: 67]. Статус рецензії в науковій комунікації можна визначити також через його медіальну роль: це текст-посередник, допоміжний текст. У процесі сприйняття цих текстів „у реципієнта формуються певні очікування щодо текстів, тематикою чи автором яких він зацікавився”. Це створює передумову ефективного функціонування текстів рецензій у науковій сфері спілкування [7: 7–8].

Особливий мовний інструментарій, притаманний тексту наукової рецензії, зумовлений переважання іменних частин мови, іменних форм, використання слів абстрактного значення та загальнонаукових термінів (*система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез тощо.*), термінів певної галузі знань (*омонім, субстантивіація, морфема, синтаксис*), кліше (*відповідно до, згідно з, складається з, полягає у; im Zuge; based on*); а на синтаксичному рівні – частотне використання пасивних, безособових, складнопідрядних конструкцій (*Представлено опис творчої діяльності автора..., Характеристики подаються в першій та основній частинах тексту..., Es wird für eine Abkehr von der Untersuchung hoch standardisierter Kleinformen (Kochrezept, Wetterbericht usw.) plädiert...*), дієприкметникових, дієприслівникових та інфінітивних зворотів (*Borrowing again from the physical sciences, this paper argues for linguistic theory...*) [3, 267].

Для тексту наукової рецензії при створенні інформативних та оцінних повідомлень властиві вирази, що вводять основну інформацію (*аналізується, пропонується, author provides; reasons; describes; the article discusses illustrates; der Autor präsentiert; folgt; thematisiert*), лексико-синтаксичні одиниці, що реалізують денотативний, конотативний та підтекстовий види оцінної інформації (*багатий, корисний, цінний, інтересний, clearly, amiss, unklar*, та ін.). Це також засоби встановлення контакту з потенційним читачем за допомогою використання вставних слів (*отже, мабуть, наприклад, thus, indeed; however; in fact; sondern; bestenfalls; vielmehr; insgesamt;*) та вставних конструкцій типу *цілком природно; існує точка зору; остановимся на; цілесобразно считатъ; приведу пример; не стану утверждать; und es ist klar...; it stands to reason; with an eye on the wider field.*

Окремо необхідно зупинитися на тій специфічній групі лексичних одиниць, що функціонують в оцінних наукових текстах та зумовлюють їх лінгвостилістичні особливості. Так, О. К. Кудасовою [4] охарактеризовано лінгвостилістичні особливості формування та реалізації критичних текстів в англійській науковій прозі, та виявлено закономірності композиційної будови тексту англійської наукової рецензії. Відповідно до цього розподілено типи змістово-фактуальної інформації, що реалізується за допомогою певних лексико-синтаксичних елементів. Наводиться також і класифікація цих елементів: **інтелектуально-оцінна лексика загального плану** виражає узагальнену недиференційовану оцінну характеристику: *good, bad, poor*; **інтелектуально-оцінна лексика конкретизуючого плану**, що, в свою чергу поділяється на: 1) інтелектуально-оцінну лексику, що відображає оцінку публікації з точки зору ступеня відповідності певним нормам, завданням, очікуванням (*adequate, standard, successful, disappointing*); 2) інтелектуально-оцінну лексику, що відображає ступінь істинності, точності, наукової достовірності фактів, положень, висновків (*correct, right, wrong*); 3) інтелектуально-оцінну лексику, що відображає значимість, важливість для подальшого дослідження (*valuable, useful, important*) [4].

Мовні засоби, що реалізують інформаційні та оцінні компоненти тексту наукової рецензії, загалом вивчаються з позиції їх стереотипності. У центрі уваги лінгвістів стоїть переважно проблема вибору лінгвістичних одиниць, що виражають оцінну інформацію, адже вони оформлюють негативні та позитивні оцінні судження та зауваження, за допомогою яких виконується основне комунікативне завдання тексту наукової рецензії – оцінювання.

Аналіз комунікативно-прагматичних особливостей тексту наукової рецензії вказує на реалізацію певних суб'єктно-об'єктних та суб'єктно-адресатних відносин у рамках комунікативної ситуації рецензування та критики, де позиція автора-науковця як носія знань, проявляється в діалозі різних наукових шкіл, традицій та підходів.

У процесі рецензування та створення тексту наукової рецензії спостерігається реалізація різних типів комунікативних дій із використанням відповідних мовних засобів, певного метамовного інструментарію. До основних комунікативних дій при рецензуванні належить інформування, оцінювання та інтерпретація.

Зазвичай ефективність сприймання наукових текстів забезпечується наявністю у реципієнта необхідного запасу знань (професійної компетенції) з проблеми, що розглядається. Це допомагає йому впевнено орієнтуватися у новій нетривіальній інформації, що пропонується автором наукового тексту, її адекватно сприймати та аналізувати з урахуванням своєї наукової позиції. Коло потенційних реципієнтів наукового критичного тексту визначається, насамперед, зацікавленістю науковців певного професійного осередку у самій появі нового наукового твору, а звідси й – нового наукового погляду, теорії або підходу. Але це не просто зацікавленість в

новому, це – бачення перспективи розвитку та розширення наукових досліджень. Тому одне із важливіших завдань рецензента – інформування – полягає у чіткому та змістовному відтворенні нової інформації, з урахуванням знань, очікувань та потреб потенційних читачів критичного тексту.

Комунікативна функція інформування в тексті наукової рецензії реалізується завдяки інформативним актам, що вводять повідомлення основного змісту автентичного наукового тексту. Процес інформування передбачає перехід від глобального (загального) повідомлення до конкретного розгляду тексту послідовно за розділами, або висвітлення важливих, на погляд рецензента, проблем окремо. При цьому оцінні значення накладаються на референційну основу рецензії та представляють реалізацію інтерпретаційних й оцінних цілей та намагань рецензента [2,61]. У цьому полягає особливість інформативних дій при рецензуванні.

„Вільні” від оцінного інформативні акти реалізуються в інтродуктивній частині рецензії, коли рецензент пропонує певний екскурс у проблему, що розглядається в рецензованому тексті, або при описі творчих дій автора рецензованого тексту у реферативній формі, де автор критичного тексту виступає як відправник інформації та лише називає ті дії, що їх реалізував автор рецензованого тексту у процесі дослідження.

Прикладом „вільного” інформативного акту в тексті наукової рецензії може слугувати наступна цитата із журналу «Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung»: *Der vorliegende Sammelband geht auf das gleichnamige anglistisch-romanistische Symposium zurück, das im September 2011 Sprachwissenschaftler/innen und Fremdsprachendidaktiker/innen an der Universität Osnabrück zusammenbrachte...*, (Bd.54, 2014:65), та англійською мовою: *This book contains seventeen refereed papers presented at an interdisciplinary scientific conference...* (Journal of Global Optimization, Bd.11, 1997:221), де маркерами інформативного акту є інтродуктивна конструкція *Der vorliegende Sammelband geht auf... zurück*, та синтаксична конструкція *This book contains...*, що представляє інформацію про те, з кількох частин складається рецензований текст.

Введення нового зумовлює необхідність оцінки наукового матеріалу, що виявляється в авторському баченні та трактуванні проблеми, інтерпретації та оцінці інформації, що реалізується на тлі загального повідомлення змісту рецензованого видання.

Найбільш концентрована в плані реалізації прагматичних, зокрема оцінних, значень є фінальна частина рецензії, яка представляє собою мікротекст, окремий критично-аналітичний компонент, що пропонує узагальнююче повідомлення про значимість та актуальність рецензованого тексту, його позитивні якості. Як бачимо, наприклад, із фрагменту фінальної частини української рецензії, увага рецензента зосереджена на визначенні вагомості висновків, запропонованих автором РТ: *Спостереження й узагальнення, що містяться в працях, є помітним внеском у теорію синтаксису і ширше – граматичної теорії української мови* (ЛС ДонНУ, Вип. 15, 2007: 532).

Важливо зазначити також, що роль рецензента як критика і науковця полягає в тому, щоб неупереджено та максимально інформативно представити новий науковий твір. Обираючи форму критичного розмірковування при створенні оцінно-критичного тексту, рецензент досягає логічної, об'єктивної та послідовної інтерпретації нового матеріалу, інкорпорує оцінні значення в референційну основу рецензії. Безпосередньо критика в рецензії представлена сукупністю оцінних актів, оформлених у мікротекст, що структурується переважно висловлюваннями на позначення негативної оцінки, рекомендаціями, порадами щодо покращення наукового твору, що рецензується.

У текстах наукових рецензій (порівняно з мистецтвознавчою, літературною рецензіями) імпліцитна форма введення оцінки переважає над експліцитною, що диктується низкою прийнятих стереотипів, та забезпечує дотримання текстових норм для наукового типу спілкування [6, 2]. До цих норм належать специфічні правила та стратегії введення інформації до наукового тексту критичного типу (рецензія – не виняток), що передбачають нейтралізацію авторського (суб'єктного) фактору, низький рівень емоційно-експресивної інформації та переважання інтелектуально-оцінної інформації, некатегоричність та об'єктивність викладу матеріалу, використання мовних засобів, притаманних науковим текстам. Прикладами стандартного введення оцінки можуть слугувати наступні сентенції: укр.: *Зрештою, як приклад дослідницьких здобутків і практичних надбань, до цієї книги додається „Концепція виховної роботи в умовах функціонування системи неперервної освіти”, опрацьована в діяльності цього експериментального навчально-наукового комплексу, який здійснює повний цикл навчання від дошкільної до вищівської та післядипломної підготовки* (УС, № 3, 2004:123); рос.: *При сборе*

значительного фактического материала автор обращается к разным источникам: толковым словарям русского языка, словарям языка писателя, художественной литературе, публицистике... (Russian Linguistics, Vol.21, Issue 2, 1997: 205), нім.: *Es ist Verdienst des Autors, theoretische und praktische Fragen der Pädagogikusbildung für Lehrer aufgearbeitet und zusammenhängend dargestellt zu haben* (P, Jh. 45, № 5 1990: 443).

Наукова комунікація як сфера створення наукових текстів різних функціональних типів із її установкою (тенденцією) на майже безособове повідомлення є соціальною сферою діяльності, якій притаманні специфічні метамовні засоби реалізації. Тому привертає увагу питання про лексико-синтаксичні особливості „пакування” (оформлення) інформації відповідно до мети та намірів автора наукового тексту, а це означає, що для адекватного опису комунікативно-прагматичного аспекту наукового тексту необхідне звернення до метамовних засобів, що організовують усне та писемне наукове спілкування в межах певної прагматичної ситуації.

Важливим у цьому контексті видається поняття метадискурсу, що його вводять науковці П.Тсе та К.Хайленд при аналізі текстів наукових рецензій. Вони розглядають це поняття в рамках процесів створення та сприймання інформації й визначають його як соціальну дію в науковому контексті. Головним завданням метадискурсу є реалізація авторських намірів (інтенцій) у процесі комунікації, що забезпечує відтворення власної авторської наукової позиції (думки) та виконання зобов'язань ясного, чіткого та послідовного інформування (опису, повідомлення) щодо предмета розгляду в тексті, що рецензується, у відповідності до вимог та традицій фахової наукової спільноти, до якої належить автор наукового твору. При рецензуванні наукових текстів, на думку дослідників, використовується така прагматична стратегія, „за допомогою якої автори оформлюють свої соціальні цілі в рамках жанру та в умовах дисципліни, що вони досліджують” [11].

Однак, поряд із реалізацією метадискурсних елементів при вираженні думок рецензента та оцінки ним наукового тексту, вони проявляються й на рівні встановлення контакту між учасниками наукового спілкування. Виступаючи не тільки як авторитетні науковці та фахівці з високим ступенем обізнаності в певній науковій сфері, що представляють результати дослідження та мають право висловити свою власну думку з цього приводу, рецензенти є учасниками міжособистісної комунікації в рамках наукового дискурсу та виконують соціальну дію встановлення контакту, поряд з інформуванням та оцінюванням. Вираження солідарності із загальновідомими науковими поглядами, посилення на твердження інших авторитетних науковців, пояснення понять, термінів, апелювання до фонових знань читача, утворюють основні контактоустановлюючі стратегії та їх компоненти.

Отже, вивчення комунікативно-прагматичної специфіки рецензії передбачає висвітлення особливостей її прагмасемантичної організації та аналіз спектру засобів пакування наукової інформації при текстотворенні в процесі рецензування. Особливості комунікативно-прагматичної організації тексту наукової рецензії визначаються певними лінгвопрагматичними стратегіями та механізмами реалізації основних цілей наукового рецензування: інформування, оцінки та інтерпретації, при цьому відповідний (визначений) лексико-синтаксичний та прагмасемантичний інструментарій характеризує рецензію як одиницю наукового дискурсу та, водночас, як текстову модель критично-оцінної діяльності рецензента.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баранов В. И. Литературно-художественная критика / В. И. Баранов, А. Г. Бочаров, Ю. И. Суворовцев. – М. : Высшая школа, 1982. – 207 с.
2. Демьянков В. З. Интерпретация как инструмент и как объект лингвистики / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 5–13.
3. Жанри і стилі в історії української літературної мови / [В. В. Німчук, В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін.] ; відп. ред. С. Я. Єрмоленко ; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1989. – 299 с.
4. Кудасова О. К. Лингвостилистические особенности рецензии как разновидности научного текста (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Кудасова Ольга Константиновна. – М., 1983. – 23 с.
5. Ляшенко Т. С. Структурно-композиційні, лінгвостилистичні та прагматичні особливості тексту мистецтвознавчої рецензії (на матеріалі німецьких газет) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Ляшенко Тетяна Степанівна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2004. – 19 с.
6. Радзиевская Т. В. Научный текст как представитель особого типа коммуникации / Т. В. Радзиевская // Научно-техническая информация : Ежемесячный научно-технический сборник, Серия 2: Информационные процессы и системы. – М., 1984. – 6 с.
7. Радзівська Т. В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

докт. філол. наук : спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство” / Радзівська Тетяна Вадимівна ; НАН України ; Інститут української мови. – К., 1999. – 33 с.

8. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівська. – К. : НАН України Інститут української мови, 1993. – 194 с.

9. Троянская Е. С. Научное произведение в оценке автора рецензии (к вопросу о специфике жанров научной литературы) / Е. С. Троянская // Научная литература: Язык, стиль, жанры. [Сб. ст.] / АН СССР. – М. : Наука, 1985. – С. 67–81.

10. Hartley J. How do scientists read and write book reviews? / J. Hartley // European Science Editing. – 2005. – Vol. 31, № 3. – P. 76–78.

11. Hyland K. Metadiscourse in Academic Writing: A Reappraisal / K. Hyland, P. Tse. // Applied Linguistics, 2004. – Vol. 25, № 2. – P. 156–177.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Корнєва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та німецької філології факультету іноземної філології Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика, науковий дискурс, комунікативно-прагматичні особливості наукового тексту.

УДК 811.161.2'367

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИЛОГУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМІ

Валерія КОРОЛЬОВА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті проаналізовано комунікативні особливості трилогу як самостійної форми спілкування на матеріалі сучасного українського драматургічного дискурсу; досліджено моделі трилогу й комунікативні ролі його учасників.

Ключові слова: трилог, комунікативна модель, драматургічний дискурс, комунікант, репліка, мовленнєвий хід.

The article analyzes the communicative peculiarities of triologue as a separate form of communication on the material of modern Ukrainian dramaturgic discourse; it researches the models of triologue and the communicative role of its participants.

Key words: triologue, communicative model, dramaturgic discourse, communicant, utterance, conversational turn.

Сучасна лінгвістика базується на принципах переорієнтації з вивчення внутрішніх закономірностей мовної системи на опис функціонування мови як основного засобу спілкування людини. У цьому аспекті цікавим постає питання аналізу різноманітних форм комунікації, у яких реалізується найважливіша функція мови. Найдослідженішою формою мовленнєвої взаємодії постає діалог – така ситуативно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію [8: 156]. Конкретними виявами діалогу є діалог (спілкування двох учасників), трилог (спілкування трьох учасників) і полілог (спілкування понад двох учасників), вивченню яких довгий час не приділялося належної уваги. Актуальнішим для лінгвістів поставало протиставлення діалог–монолог як двох базових складників процесу комунікації. Непринциповість відмінностей між діалогом і полілогом стверджували багато дослідників. На думку Т. Винокур, кількість мовців (два чи понад двох) не є диференційною ознакою опозиції «діалог–полілог»: елемент «діа» лише вказує на їхню загальну ознаку – зміну ролей мовців і слухачів на противагу монологу [5: 381]. За Т. Колокольцевою, «наявність понад двох комунікантів не вносить нічого принципово нового в сутність комунікації» [4: 18].

Утім, поява третього комуніканта передбачає низку змін у комунікативних ролях учасників та закономірностях переходу мовленнєвих ходів. І оскільки будь-яка мовленнєва взаємодія конструйована певними правилами, то відповідно й у трилозі трансформується організація спілкування й змінюються комунікативні стратегії мовців. Подальше розширення кола комунікантів уже не має таких істотних наслідків, як участь «третього», що й зумовлює актуальність дослідження трилогу як самостійної форми комунікативної взаємодії, яка концентрує в собі ознаки полілогічного мовлення й має значні відмінності від діалогічного.

Аналізу трилогу як форми комунікації із самостійним статусом присвячені розвідки Г. Айрапетова [1], Н. Зільберман [3], М. Науменко [6], Л. Читахової [9], виконані на матеріалі російської й французької мов. Відсутність таких праць у вітчизняному мовознавстві посилює зацікавлення до трилогічної комунікації в межах сучасного українського драматургічного дискурсу, що входить до кола наших наукових інтересів.

Метою запропонованої статті є аналіз комунікативних особливостей трилогу в мовленні персонажів сучасної української драми. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: